Dansk Teologisk Tidsskrift 88. årg., 2025 s. 254-255

Sandra Kastfelt
Den tidlige kristne billedverden, 2. udgave, København (Orbis) 2025 (2020).

Førsteudgaven fra 2020 var den første nordiske monografi om emnet siden Sven Aage Bays smallere *Den første kristne kunst*, Odense (OUF) 1975. Siden er der udkommet relativt lidt om emnet i Norden (Se Nordisk Patristisk Biografi ved Holger Villadsen, https://patristik.dk/B11/bKunst.htm). Kastfelts andenudgave er opdateret med indeks (265-269) og et nyt afsnit (119) og omfatter litteraturliste (263-264), citatfortegnelse (260-261), forord (6-9), efterord (256-259) og 28 små kapitler organiseret i syv dele. Tre dele behandler den tidligste kunst, mens de fire sidste fokuserer på 300- og 400-tallet. Indholdsfortegnelsen (4-5) formidler ikke denne disponering, men det nye indeks og de hyppige krydshenvisninger (fx 150, 157, 204) gør det enkelt at slå op.

Kastfelt fokuserer i alle syv dele på at fremlægge og analysere den tidlige kristne kunst. Hun forbinder kunsten til de bibelske passager, som kunstnerne ofte skildrede (fx 14, 62, 98, 197, 247), til motiver fra græsk-romersk kunst og litteratur (fx 26, 31, 52, 107, 189) og til 100- til 400-tallets kristne tekster (fx 13, 39, 60, 79 og 228). Analysen er omhyggelig og skarpsindig og sproget engagerende (fx 60, 202, 207). Bogen er æstetisk med smukt gengivne billeder (fx 2, 167, 178-179).

Kastfelt trækker i analysen på den internationale forskningslitteratur om tidlig kristen kunst (263-264). Hun er ikke polemisk og henviser kun sjældent til, hvordan tidligere tolkninger af motiver eller værker er blevet forladt (fx 151).

Kastfelt viser klart, at der er et intimt samspil mellem kunsten og den samtidige kristne litteratur og teologi (fx 39-40, 45, 62, 145, 157 og 169). I både tekster og kunst finder hun samme teologi, bibelbrug, motiver, Jesustolkning, fromhed osv. Herved leverer Kastfelt en implicit gendrivelse af G.F. Snyders indflydelsesrige, *Ante Pacem: Archaeological Evidence of Church Life Before Constantine*, Mercer University Press 2003 (1985). Snyder argumenterede for, at kunsten afspejlede de almindelige kristne i modsætning til teksternes elite, og at kunstens kristendom afveg fra teksternes. Snyder mente fx, at kunsten sjældent afbildede opstandelsen, og at dette viste, at almindelige kristne var mindre optaget heraf. Kastfelt viser imidlertid, at de mest populære motiver i såvel kunst som litteratur, Jonasscener, Danielscener, Noascener, Jesu helbredelser, opvækkelsen af Lazarus, dåb, paradisbilleder, den gode hyrde etc. blev forstået som opstandelsesmotiver. Kastfelt konkluderer "Kristen gravkunst var opstandelseskunst, fyldt med liv og håb" (45). Kastfelt er her i samklang med P.C. Finney, *The Invisible God: The Early Christians on Art*, Oxford (OUP) 1994 (263). Kastfelts tolkning af kunsten bidrager hermed også implicit til en debat om, hvor fortrolige tidens kristne var med de bibelske fortællinger. Kastfelt konkluderer, at de tidligere kristne billeder "forudsætter en dyb fortrolighed med de gammel-

testamentlige fortællinger og indforståethed med det billedsprog, der fulgte med [...] og motivernes gennemslagskraft vidner om, at denne indforståethed og evne til at afkode betydningslag var udbredt" (75, jf. W. Mayer, "John Chrysostom as Exegete," i: *Studia Patristica* 31 (1997), 321-346, som viser, at Chrysostomos' menighed havde stor bibelfortrolighed).

Ud over at vise at kristen kunst og litteratur udspringer fra og afspejler den samme dynamiske og kreativt fortolkende bevægelse, er det Kastfelts hovedpointe, at de tidlige kristnes verden, skønt en forudsætning for vores, var radikalt anderledes. Kunsten indskrev ofte de afbildede kristne i den bibelske verden (fx 49, 98, 203). At forstå denne kunst – der selv er kilde til datidens verden – forudsætter indsigt i både Bibelen og antikkens kristendom. Kastfelt udfolder kompetent både verden og billeder, og inddrager blandt andet viden om Romerrigets håndværk, sociale strukturer, dagligliv etc. (fx 73, 217).

Uundgåeligt vil der være forhold i tekster og billeder, vi misforstår. En enkelt misforståelse bør rettes her. Kastfelt refererer flere gange til et udsagn af Klemens af Alexandria, der i *Pædagogen* 3,59,2 diskuterer, hvilke seglmotiver der er passende for kristne, og henviser til Polykrates' lyre og Seleukos' anker (23, 26, 29, 58, 213). Kastfelt tolker skarpsindigt, at Polykrates og Seleukos og deres seglmotiver er kendte af læseren på forhånd. Imidlertid slutter Kastfelt herfra, at det må være medlemmer af den samtidige alexandrinske menighed. Dette er ikke tilfældet. Klemens refererer til grundlæggeren af Seleukideriget, Seleukos Nikator (ca. 358-281 f.Kr.), der brugte et anker som symbol (fx B. Antela-Bernardez, "The Anchor and the Crown. Seleucos' Use of the 'Anchor' Coin Type in 305 BC," i: *Athenaeum* 291(2009), 294-297), og tyrannen Polykrates (enehersker på Samos, 538-522 f.Kr.) med den berømte signetring (Herodot, *Historie* 3,41), der skulle have haft lyren som motiv (fx P. Kaplan, "The Ring of Polycrates," i: *Journal of Ancient History* 4 (2016), 132-157).

Andenudgavens nye afsnit (119) er skrevet på baggrund af en artikel fra 2022 (263), der omtolkede huskirken i Dura Europos' dåbskapel som et gravkammer. Kastfelt er skeptisk, idet denne omtolkning forudsætter en i perioden uhørt gravlæggelse inden for bygrænsen.

Kastfelts fejlslutning vedrørende Seleukos og Polykrates understreger på sin egen måde hendes hovedpointe: Den tidlige kristne kunst hidrører fra en fremmed verden med egne koder. Det, som var selvfølgeligt for antikkens kristne, kan vi i dag kun afkode med omhu. Kastfelt viser, at det er umagen værd. Hun åbner en rig verden, der ydermere er forudsætningen for vores egen. Dette er en prægtig bog.

Jakob Engberg